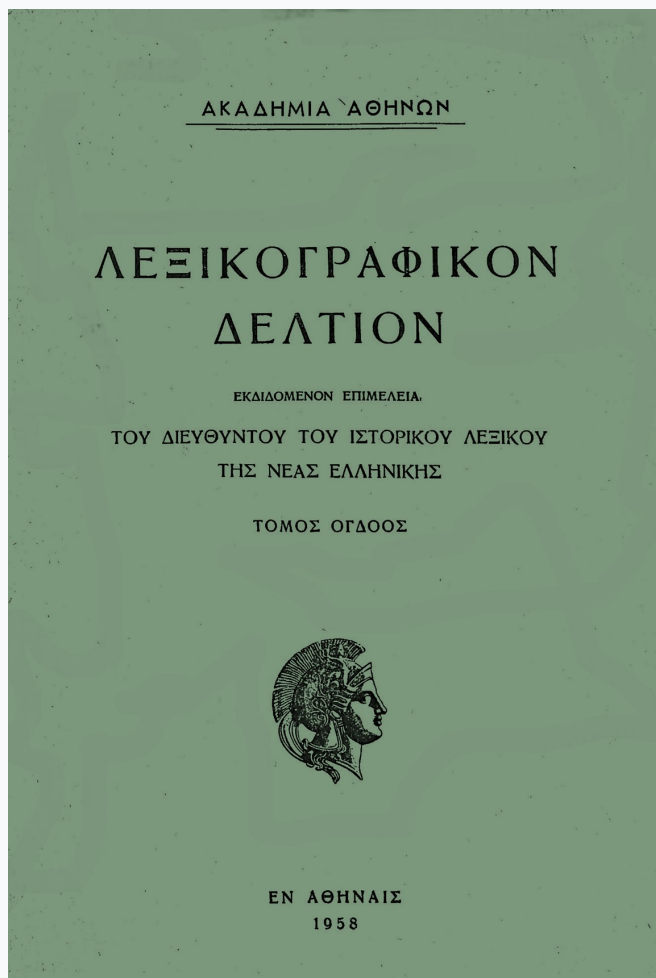

Lexicographic Bulletin

Vol 8 (1958)

Lexicographic Bulletin

Ανάλεκτα λεξικογραφικά

Ioannis Kalleris

doi: [10.12681/ld.40137](https://doi.org/10.12681/ld.40137)

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

ΛΕΞΙΚΟΓΡΑΦΙΚΟΝ
ΔΕΛΤΙΟΝ

ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΟΝ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ,

ΤΟΥ ΔΙΕΥΘΥΝΤΟΥ ΤΟΥ ΙΣΤΟΡΙΚΟΥ ΛΕΞΙΚΟΥ
ΤΗΣ ΝΕΑΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ

ΤΟΜΟΣ ΟΓΔΟΣ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

1958

ΠΙΝΑΞ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

	Σελίδες
<i>Ἰω. Ν. Καλλέργη</i> : Ἀνάλεκτα Λεξικογραφικὰ	1 – 58
<i>Α. Μ. Καραναστιάση</i> : Τὸ ἰδίωμα τῆς Ἀστυπαλαίᾳς	59 – 144
Ἐκθεσις γνωστικοῦ διαγωνισμοῦ τοῦ ἔτους 1956	145 – 150
Ἐκθεσις γλωσσικοῦ διαγωνισμοῦ τοῦ ἔτους 1957	151 – 164
Πίναξ λέξεων	165 – 170
Παροράματα	171

ΑΝΑΛΕΚΤΑ ΛΕΞΙΚΟΓΡΑΦΙΚΑ

Α΄.

Γνωθι σαυτὸν

γαλανός.

Ὁ Κοραῆς πρῶτος ὑπεστήριξεν ὅτι «τὸ γαλανός εἶναι Δωρικὸν ἀντὶ τοῦ γαληνός», ἐπὶ τῇ βάσει χωρίου ψευδο-Ανακρεοντείου ὠδῆς, ἔνθα τὸ οὖσ. γαλήνη ἀναφέρεται, ὡς ἐνόμισε, εἰς τὸ γαλανὸν χρῶμα τῶν ὀφθαλμῶν, οὐδεμίαν ὁμως ἔδωκεν ἐξήγησιν περὶ τῆς ὑποτιθεμένης οὕτω σημασιολογικῆς ἐξελιξεως ἐκ τοῦ γαλανός = πρᾶος, ἡρεμος εἰς τὸ γαλανός = κυανοῦς ἀνοικτόχρους.¹ Βραδύτερον, ἀντιληφθεὶς πιθανῶς τὸ σφάλμα, ἐξέφρασε τὴν γνώμην ὅτι τὸ γαλανός παράγεται «ἀπὸ τὸ γάλα», ἀλλ' οὐδεμίαν καὶ πάλιν προσέθηκεν ἐξήγησιν περὶ τῆς ἐντεῦθεν εἰκαζομένης μεταφορᾶς τῆς σημασίας ἐκ τῆς ἐννοίας τοῦ «λευκοῦ», ἣν παρέχει τὸ γάλα, εἰς τὴν τοῦ «κυανοῦ ἀνοικτοῦ», ὑπὸ τὴν ὁποίαν χρησιμοποιεῖται συνήθως τὸ γαλανός.²

Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ Κ. Ἀσώπιος ὑπέδειξε καὶ ἀπέδειξε τὸ ἐρμηνευτικὸν σφάλμα, τὸ ὁποῖον παρέσυρε τὸν Κοραῆν εἰς τὴν πρώτην ἐτυμολογίαν τοῦ ἐπιθέτου, προέτεινε δὲ ὡς πιθανὴν τὴν παραγωγὴν τοῦ γαλανός «ἐκ τοῦ γλανός, ἐκ τοῦ γλάω, γλαύσω, ὅθεν καὶ τὸ γλανκός», ὡς πιθανωτέραν δὲ τὴν «ἐκ τοῦ καλαϊνός».³

1. Ἄτακτα 4, σελ. 72 - 73 : «Ἡ ὠδὴ τοῦ Ἀνακρέοντος

ΜΕΛΑΝ ὄμμα γοργὸν ἔστω

κεκερασμένον ΓΑΛΗΝῆ

σημαίνει τὸ *Μαυρογάλανον (bleu turquin), ἤγουν πλησιέστερον εἰς τὸ μαῦρον, παρὰ εἰς τὸ λευκόν. Ὄταν πλησιάζῃ πλέον εἰς τὸ λευκόν, ὀνομάζεται χυδ. Γερανιὸν ἢ Γεράνεον (bleu céleste) ἀπὸ τὸ Ἡερανεόν, ὡς τὸ ὀνομάζουσι οἱ Γραικορωμαῖοι, παραγώγως ἀπὸ τὸ Ἄρη (Ἰων. Ἡήρη), ὅθεν καὶ τῶν παλαιῶν ἢ Ἀερίνη ἐσθῆς, ἤγουν γαλάζιον φόρεμα, ὡς λέγουσι σήμερον. Τὸ χρῶμα τοῦτο ὀνομάζετο καὶ Βένετον καὶ Καλλάϊνον ἢ Καλαΐνον. Βένετον, διότι οὕτω τὸ ὀνόμαζον οἱ Ῥωμαῖοι (Venetum) ἀπὸ τῆς πόλεως Βενετίας· περὶ δὲ τοῦ Καλαΐνου, ἴδε τὰς μακρὰς ἀπορίας τῶν κριτικῶν εἰς τὴν νέαν ἔκδοσιν τοῦ Θησαυροῦ τοῦ Στεφάνου (Τόμ. I σελ. CXXIII - CXXIV).»

2. Γραμματ. τῆς Κοινῆς Ἑλλην. Γλώσσης (= Τὰ μετὰ θάνατον, τόμ. 6ος), 91 : «Ἐπίθετα δὲ (ἐνν. εἰς - ανός) εἶναι : γαλανός ἀπὸ τὸ γάλα, σιγανός ἀπὸ τὸ σιγή, τρανός, λιχανός... πιθανός, ἱκανός, ὄρφανός· οἱ παλαιοὶ εἶχον καὶ τὸ ἀγανός, ὅθεν ὀνομαστικὸν ἐπίρρημα ἀγανά, ὅθεν ἴσως τὸ κοινὸν ἀγάλια. Τὸ ζωντανός εἶναι βάρβαρον».

3. Εἰς Πίνδαρον Εἰσαγωγῆς Σύνοψις (1843), 125 : «Μεῖζονα πιθανότητα ἤθελεν ἴσως ἔχει ἡ λέξις (ἐνν. τὸ γαλανός) παραγομένη ἐκ τοῦ γλανός, ἐκ τοῦ γλάω, γλαύσω, ὅθεν τὸ γλανκός... , ἀλλ' ἔτι πιθανώτερον ἐκ τοῦ καλαϊνός, γαλανός. Ἄν δὲ τὸ μέλαν γαλήνη κεκερασμένον τοῦ Ἀνακρέοντος σημαίη μαυρογάλανος, περὶ τούτου ἐξέστω ἀπέχειν. Διότι... σκοπὸς

νοηθῆ ὅτι τὸ γαλανός παράγεται ἀπὸ τὸ γάλα καὶ σημαίνει «λευκός», ἐφ' ὅσον θεωρεῖ τοῦτο σχηματισθὲν «κατὰ τὸ ἐναντίον μελανός», παραλλήλως ὅμως ἀναφέρει τὸ γαλανός μεταξὺ ἄλλων ἐπιθέτων χρώματος δηλωτικῶν, τὰ ὁποῖα ἐσηματίσθησαν ἐξ οὐσιαστικῶν διὰ τῆς καταλήξεως -ός,¹ ὅπερ σημαίνει ὅτι ἐξηκολούθει νὰ πιστεύη εἰς τὴν ἐκ τοῦ γαλήνη παραγωγὴν τοῦ ἐπιθέτου (γαληνός) καὶ εἰς μεταγενέστερον φωνητικὸν καὶ σημασιολογικὸν συμφυρμὸν αὐτοῦ πρὸς τὸ γάλα. Τὴν παραγωγὴν τοῦ γαλανός «ἀπὸ τὸ γάλα» παραδέχεται μετ' ἐπιφυλάξεως καὶ ὁ καθηγ. Ν. Ἀνδριώτης, δικαιολογεῖ δὲ τὴν μεταφορὰν τῆς σημασίας ἀπὸ τὸ «λευκός» εἰς τὸ «κυανόχρους» διὰ τοῦ σημασιολογικοῦ συμφυρμοῦ μεταξὺ «γαλακτόχρου» καὶ «γαληνιαίας» θαλάσσης.²

Ὅπως δὲ ὅμως, βέβαιον εἶναι ὅτι εἰς τὴν γνώμην τοῦ Χατζιδάκι κυρίως, ὅστις εἶχεν ὑπ' ὄψιν τὴν ἐν Κρήτῃ χρῆσιν τοῦ γαλανός ὑπὸ τὴν σημασίαν «λευκός»,³ ἐστηρίχθη τὸ ἄρθρον γαλανός (II) τοῦ Ἱστορ. Λεξικοῦ, ὡς καὶ ἡ προηγουμένη ἐν αὐτῷ μνεία τῆς παραγωγῆς γάλα > γαλανός ὑπὸ τὸ λῆμμα -ανός. Ἄλλ' ἐξ ἴσου βέβαιον εἶναι ὅτι ὁ σχηματισμὸς οὗτος τυγχάνει παντελῶς ἀπίθανος καὶ διὰ τὰς σημασιολογικὰς δυσχερείας, περὶ ὧν ἐλέχθησαν τὰ δέοντα, καὶ διὰ δύο προσθέτους λόγους: 1) διότι οὐδὲν χρώματος δηλωτικὸν ἐπίθετον τῆς νέας Ἑλληνικῆς φαίνεται σχηματισθὲν, ἐφ' ὅσον τοῦλάχιστον γνωρίζω, διὰ τῆς καταλήξεως -ανός· τοῦτο δέ, μολονόνι καὶ τὸ ἀρχαῖον μελανός διειρηθή μετὰ σήμερον, διὰ τε τῆς λογίας παραδόσεως κοινῶς καὶ διὰ τῆς προφορικῆς πολλαχοῦ, καὶ τὸ Βυζαντινὸν καστανός χρησιμοποιεῖται ἔκτοτε κοινῶς καὶ ἄλλα σημασιολογικῶς ἀνάλογα νεώτερα παράγωγα εἰς -ός συνέπεσε νὰ λήγουν εἰς -ανός, ὅπως τὸ λιβανός (= ὁ ἔχων τὸ χρῶμα τοῦ λιβάνου), τὸ μελιτζανός (= ὁ ἔχων τὸ χρῶμα

1. Βλ. Γεν. Γλωσσ., 310. ΜΝΕ 1, 148.

2. Βλ. Ἑτυμ. Λεξ. τῆς Κοινῆς Νεοελλην., σελ. 41: «γαλανός ἐπίθ., οὐσ. γάλα· ἀρχικὰ γαλανὴ θάλασσα σήμαινε «ἄσπρη σὰ γάλα». Κατὰ Κορ. Ἄτ. 4,72 καὶ Μ. Φιλήντ. Γλωσσογν. 1, 175, ἀρχ. δωρ. γαλανός (=γαληνός)». Ἀξίζει νὰ σημειωθῆ ὅτι ἡ πρὸς τὸ γάλα παρετυμολογία τῆς «ἐν γαλήνῃ» εὐρισκομένης θαλάσσης ἐγένετο ἤδη ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν ἢ καὶ τῶν μεταγενεστέρων γραμματικῶν. Βλ. Μ. Ἑτυμ.: γάλα... ἐκ δὲ τοῦ γάλα γαλήνη, ἡ πρᾶξις καὶ ἐφεσταμένη θάλασσα. Ἑτυμ. Γουδ.: γαλήνη· παρὰ τὸ γάλα, ἡ καθεσταμένη θάλασσα καὶ πρᾶξις.

3. Ὅτι ἐν τούτοις καὶ ἐν Κρήτῃ τὸ γαλανός δὲν ἐσήμαινεν ἀρχικῶς «λευκός», ἀλλὰ κατέληξε εἰς τὴν σημασίαν ταύτην ἐκ παρετυμολογίας πρὸς τὸ γάλα (σημειωτέον, ἐπ' εὐκαιρίᾳ, ὅτι τὰ περισσότερα χρώματος δηλωτικὰ ἐπίθετα διαφέρουν κατὰ τὴν ἔννοιαν ἀπὸ περιφερείας εἰς περιφέρειαν) ἀποδεικνύεται ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι καὶ σήμερον χρησιμοποιεῖται ἐν Ἄν. Κρήτῃ τὸ ἀσπρογάλανος, παραλλήλως πρὸς τὸ γαλανός (κατὰ πληροφориαν τοῦ συναδέλφου κ. Γ. Σπυριδάκη). Τὸ αὐτὸ παρατηρεῖται καὶ ἐν Ἀπυράνθῳ τῆς Νάξου, ἔνθα γαλανός σημαίνει γενικῶς «λευκός», λέγεται ὅμως παραλλήλως καὶ ἀσπροάλανος καὶ μπαμπακοάλανος (ὡς μὲ πληροφореῖ ἡ κ. Διαλεχτὴ Ζευγώλη - Γλέζου).

ἀντικατέστησε τὸ *βαβούλι* ἐκ τῶν ὑστέρων, κατ' ἀντιμετάθεσιν ἢ καὶ συμφυρμόν.

5) Ἐν Θράκη καὶ Σύμη «εἶδος σκάφης εἰς τὴν ὁποίαν ζυμώνουν ἄρτους» ὀνομάζεται *βάβανος* (ὀ). Ἡ λέξις συνετάχθη εἰς τὸ Ἱστορ. Λεξικὸν ὑπὸ τὴν σημασίαν ταύτην εἰς ἴδιον λῆμμα χαρακτηρισθὲν ὡς «ἀγνώστου ἐτύμου». Ἀλλ' ὑπὸ τὸ λῆμμα *γάβανο* (τὸ) κατεχωρίσθη ἐκ νέου τύπος *βάβανος*, ὡς ἰδιωματικὴ ἐκ Σύμης παραλλαγή τοῦ ἄρσενικοῦ *γάβανος* καὶ ὑπὸ τὴν σημασίαν «σκάφη ζυμώματος», πιστουμένην ἐκ Θράκης καὶ Σύμης. Ἡ δευτέρα αὕτη τοποθέτησις τῆς λέξεως εἶναι ἀσφαλῶς ἡ ὀρθή.¹

6) Ἐπὸ τὸ λῆμμα *βέτσι* (τὸ) τοῦ Ἱστορ. Λεξικοῦ, πιστούμενον ἐκ Κύθνου καὶ Σεριφου καὶ θεωρούμενον «ἀγνώστου ἐτύμου», κατεχωρίσθη καὶ τύπος *βέντζι*, ἐκ Κουρουνίου Κύμης μαρτυρούμενος, ὑπὸ τὴν σημασίαν «κλάδος ἰτέας ἢ ἄλλου φυτοῦ χρήσιμος εἰς τὴν καλαθοπλεκτικὴν». Ὁ αὐτὸς τύπος *βέντζι* (τό), ἐκ Κουρουνίου ὡσαύτως μόνον πιστούμενος, συνετάχθη ὀλίγον κατωτέρω εἰς ἴδιον λῆμμα, παραγόμενον «ἐκ τοῦ οὔσ. *βέντζα*» καὶ σημαῖνον «κλάδος τοῦ φυτοῦ *βέντζα* χρησιμεύων εἰς πλέξιμον καλαθίων». Ἡ δευτέρα αὕτη κατάταξις εὐρίσκειται ἐγγύτερον πρὸς τὴν ἀλήθειαν, δὲν ἀποδίδει ὅμως ταύτην ἐπακριβῶς. Τὸ οὔσ. *βέντζι* δὲν παράγεται «ἐκ τοῦ οὔσ. *βέντζα*», οὔτε τοῦτο βεβαίως προέρχεται «ἐκ τοῦ Ἄγγλ. *venetian sumach*», ὡς διδάσκεται εἰς τὸ οἰκεῖον ἄρθρον τοῦ Ἱστορ. Λεξικοῦ. Ἀμφότερα προέρχονται ἐκ τοῦ Ἑνετ. *venchio* ἢ *venčo* (πληθ. *venchi* ἢ *venci*), τὸ ὁποῖον σημαίνει «εἰς τὴν γλῶσσαν τῶν καλαθοποιῶν, δενδρύλλιον, εἶδος ἰτέας, ἐκ τῶν κλάδων τοῦ ὁποίου, καλουμένων ὡσαύτως *venci*, κατασκευάζονται κάλαθοι, κάνιστρα, πλεκτὰ δίκτυα, κλωβία καὶ τὰ ὅμοια». ² Ἡ λέξις εἰσήχθη ἐνιαχοῦ μὲν τοῦ Ἑλληνισμοῦ (π. χάριν, εἰς τὰς Κυκλάδας καὶ τὴν περιφέρειαν Κύμης) ὑπὸ τὴν σημασίαν «*βέργα*, κλάδος ἰτέας, λύγου, κλπ. κατάλληλος εἰς τὴν καλαθοπλεκτικὴν», ἀλλαχοῦ δὲ (ὡς ἐν Β. Εὐβοίᾳ, Φθιώτιδι καὶ Κυνουρίᾳ) ὑπὸ τὴν σημασίαν «εἶδος δενδρυλλίου, οὔτινος οἱ κλάδοι χρησιμοποιοῦνται ἰδιαίτερος εἰς τὴν καλαθοπλεκτικὴν». ³ Εἰς τὴν πρώτην περίπτωσιν, ἐσχηματίσθη τὸ οὔδ. *βέντζι*, ἐκ τοῦ πληθ. *venci* ἀσφαλῶς (τὸ *βέντζι*), δηλοῦντος τοὺς κλάδους τοῦ ὁμωνύμου φυτοῦ, εἰς δὲ τὴν δευτέραν τὸ θηλ. *βέντζα*, ἐκ τοῦ ἐνικ. *venčo*, δηλοῦντος τὸ φυτόν, μεταπλασθέντος δὲ κατ' ἀναλογίαν πρὸς

1. Περὶ τῆς μεταβολῆς γ > β εἰς τὰ ἰδιώματα τῆς περιοχῆς, βλ. Χ. Παντελίδου, Φωνητ. τῶν ἰδιωμ. Δωδεκανήσου κλπ., 36/37. Κ. Dielerich, Spr. d. südl. Sporaden, 55.

2. Μεταφράζω κατὰ λέξιν τὸ ἐρμήνευμα, ὅπερ δίδεται εἰς τὸ λεξικὸν τῆς Ἑνετικῆς τοῦ G. Boerio, ἐν λ. *venchio*. (Βλ. ὡσαύτως Meyer - Lüblke, Roman. Etym. Wörterb., ἐν λ. *vinculum*).

3. Τὸ φυτόν ροῦς ὁ κότινος, τὸ ἀλλαχοῦ *χρυσόξυλο* (βλ. Ἱστορ. Λεξ. ἐν λ. *βέντζα*).

πειθαναγκάζει, δίδει ὅμως τὴν ἐπὶ τοῦ παρόντος πιθανωτέραν, κατὰ τὴν γνώμην μου, ἀπάντησιν εἰς τὸ πρόβλημα τῆς προσελεύσεως τοῦ ἐπιθέτου, ἢ ὁποῖα θὰ βοηθήσῃ, ἐλπίζω, εἰς τὴν εὕρεσιν τῆς ὀριστικῆς λύσεως, ἐὰν καὶ ἐφ' ὅσον εἶναι διάφορος τῆς προτεινομένης, ὑπὸ τὴν εὐνόητον βεβαίως καὶ ἀναγκαίαν προϋπόθεσιν, ὅτι ἡ ἀναζήτησις αὐτῆς θὰ στηριχθῇ πάντοτε ἐπὶ τοῦ ἀσφαλοῦς ἤδη συμπεράσματος, καθ' ὃ τὸ ἀνάνταβος ἢ ἀντάλαβος εἶναι ἐτυμολογικῶς ἄσχετον τόσον πρὸς τὸ μεταγενέστερον ἀντάλλαγος, ὅσον καὶ πρὸς τὸ νεώτερον ἀναφάνταλος.

ΙΩ. Ν. ΚΑΛΛΕΡΗΣ

1. Σημειωτέον ὅτι κατὰ τὴν σύνταξιν τῶν ἀπὸ τοῦ ἀν- ἀρχομένων λέξεων εἶχεν ἀντιμετωπισθῆ εἰς τὸ Ἱστορ. Λεξικὸν (ὡς διαπιστοῦνται ἐκ τοῦ ἀρχείου) ἡ ἐτυμολογικὴ σχέσις μεταξὺ τοῦ ἀνάνταλος - ἀνάντολος καὶ ἀντάλαβος ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἐκ τοῦ ἀντάλλος παραγωγῆς ἀμφοτέρων. Ἀλλ' ἐκ τῶν ὑστέρων ἡ ἐτυμολογία αὕτη δὲν ἐθεωρήθη, φαίνεται, ἰκανοποιητικὴ διὰ τὸν ἓνα ἢ τὸν ἄλλον λόγον, δι' ὃ τὸ μὲν ἀνάνταλος - ἀνάντολος παρεπέμφθη, ὡς ἄπορον, εἰς τὸ παράρτημα τοῦ Λεξικοῦ, τὸ δὲ ἀντάλλαβος συνεδυσάσθη πρὸς τὸ ἀναφάνταλος καὶ κατεχωρίσθη μετ' αὐτοῦ ὑπὸ τὸ ἀντάλλαγος.